
ІСТОРИЯ, ФІЛОСОФІЯ, НАУКА ТА КУЛЬТУРА КИТАЮ

ISSN 2409-904X (print)
Kytaieznavchi doslidzhennia, 2017, No. 1–2, pp. 5–11

UDK 821.581 Лу Юй 1/7.07:81'25:821.581

“TEA CLASSIC” BY LU YU AND OTHER “TEA LITERATURE” OF TANG DYNASTY: ISSUES IN TRANSLATION AND INTERPRETATION

Ye. Hobova

PhD (Linguistics) Senior Fellow на Junior Fellow
A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine
4, Hrushevskoho Str.,
Kyiv, 01001, Ukraine
jane.lutsenko@gmail.com

“Cha jing” or “Tea Classic” is an important part of Tang China cultural heritage. It is not just an element of the tea tradition lore, that later spread to neighboring countries, but also a valuable literary piece that kickstarted an array of “tea books” and “tea literature”. Still this text is not fully accessible for the Western reader, but not due to a lack of translations or the quality thereof. Issues in interpreting the original text and difficulties of cultural and historical subtext perception are the main reasons that make “Tea Classic” too sophisticated for appreciation.

Keywords: “Tea Classic”, Lu Yu, wenyuan, translation

“ЧАЙНИЙ КАНОН” ЛУ ЮЯ ТА ІНША “ЧАЙНА ЛІТЕРАТУРА” ПЕРІОДУ ДИНАСТІЇ ТАҢ: ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Є. В. Гобова

Династія Тан стала періодом розквіту чайної культури в Китаї та становлення так званої “чайної літератури” 茶文学, котру зазвичай не виділяють в окремий жанр, хоч вона й повсякчас привертає увагу дослідників китайської літературної та мистецької спадщини. “Чайна література” включає в себе будь-які художні твори, у яких фігурують чай чи атрибути чайної культури. За формою це можуть бути як прозові, так і поетичні твори. Особливим багатством та різноманіттям вирізняється поетична спадщина Тан – тут присутні практично всі поетичні форми, що були поширені в цей період, від віршів старого стилю 古诗 до вибагливих віршів у формі піраміди 宝塔诗, наприклад відомий “Вірш про чай від одного ієрогліфа до семи” “一字至七字诗茶” авторства Юань Чженя. Китайські дослідники нараховують десятки творів

чайної літератури в найвідоміших танських поетів, серед них Лі Бо, Ду Фу, Лі Шан-інь, Бо Цзюйї та інші. Тематика таких творів також дуже різна – від суто побутових описів чаепиття в повсякденному житті, чайної церемонії, процесів його вирощування, збирання та обробки до оспівування життя та вчинків “чайного святого” Лу Юя.

“Чайну літературу” часто плутають із “чайними книгами” 茶书, які є окремими творами, присвяченими безпосередньо чайній культурі (на відміну від “чайної літератури”, до якої можна віднести будь-який твір з однією лише згадкою про чай), та здебільшого містили практичні знання з вирощування, обробки та використання чаю з рекреаційною чи медичною метою. Саме до “чайних книг” належить “Чайний канон” Лу Юя, котрий фактично став родоначальником цього роду літератури. Значна частина “чайних книг” мала за основу текст Лу Юя, прямі цитати якого іноді склали частину цих творів. Ситуація суттєво змінилася вже в часи Північної Сун, коли на зміну традиційним танським методам заварювання прийшли нові, хоча розділ “Чайного канону” про вибір води і надалі з’являється в новіших творах аж до Цінського періоду [Дін Ішоу 2008, 29].

До “чайних книг” періоду Тан, що дійшли до нас у повному вигляді, відносять також “Нотатки про воду для варіння чаю” “煎茶水记” Чжан Юсіня, “Шістнадцять відварів” “十六汤品” Су І. Частково збереглися твори “Опис чаю” “茶述” Фей Веня, “Записи про збір чаю” “采茶录” Вень Тін-юня, “Чайний список” “茶谱” Мао Веньсі. Крім того, є згадки про “Настанови про чай” “茶诀” Цзяо Жаня та “Записи про оцінювання” “品第书” Лу Гуймена, але ці тексти були повністю втрачені [Дін Ішоу 2008, 243].

“Нотатки про воду для варіння чаю” Чжан Юсіня цілком присвячені порадам з вибору води. Тут повторюються ідеї Лу Юя щодо найкращої якості води та особливостей її вибору, але додається одна нова порада – обирати воду в тому ж місці, де вирощувався чай, оскільки така вода точно має підходити його смаковим якостям. Окремо наголошується на важливості чистоти води та посуду. Незважаючи на стислість “Нотаток...” (вони не довші за тисячу ієрогліфів), вони стали практично невід’ємною частиною пізніших збірок творів про чай [Дін Ішоу 2008, 251].

Мао Веньсі у своєму “Чайному списку” фактично продовжує та доповнює восьмий розділ “Чайного канону” про походження чаю, місцевості, де він вирощується та виготовляється, а також про різні його сорти. З тексту стає видно, що ближче до кінця династії Тан збільшуються обсяг чайної промисловості та дедалі поширюється вирощування чаю на нових територіях [Чжан Ці 2017, 136]. Крім того, Мао Веньсі задокументував появу нових сортів, зробивши детальний їхній опис, що дає змогу говорити про популяризацію розсипних сортів, на відміну від пресованих. Ще однією особливістю цього тексту є нотатки про найкращі та найвідоміші сорти чаю різних регіонів того часу.

“Шістнадцять відварів” Су І є унікальним у своєму роді збірником, який часто ставлять за важливістю для чайної культури Китаю на один щабель із самим “Чайним каноном”. Складений у кінці династії Тан, цей твір зібрав шістнадцять способів заварювання чаю та детальні описи всіх елементів цього процесу включно з підбором води, посуду, чайного листя, хмизу для багаття тощо.

Слід відзначити, що “Чайний канон” Лу Юя відіграв не тільки важливу роль у популяризації та подальшому дослідженні й розвитку чайної культури в Китаї та за його межами, а й став самостійним літературним надбанням, що дало поштовх до створення цілої низки нових творів чайної літератури в наступні століття. Крім того, “Чайний канон” дав поштовх для стандартизації термінології в цій сфері, зокрема закріпив уживання ієрогліфа 茶 на позначення чаю, котрий зберігся в китайській мові до наших часів, на відміну від десятка інших аналогічних термінів, котрі наразі перейшли в статус архаїзмів.

Незважаючи на те що з часом актуальність окремих розділів “Чайного канону” зменшувалася, при всій його відносній лаконічності, він і досі залишається збірником знань про чай майже енциклопедичного характеру. Особливо важливим у цьому плані є дев'ятий розділ, у якому дуже детально перераховуються всі на той час твори, де так чи інакше згадувався чай, тобто це своєрідна бібліографія “чайної літератури” дотанської доби. Сам автор “Чайного канону” Лу Юй набув статусу легендарної, майже міфологічної постаті, або ж “чайного святого” (茶圣, 茶仙) з кількома версіями його походження, життя та діянь. Крім того, його діяльність піднесла Лу Юя практично на божественний рівень поряд із Шень-нуном.

Разом з тим “Чайний канон” та його переклади європейськими мовами не мали великого значення для поширення чайної культури на Заході. Однією з причин цього, безсумнівно, є надзвичайна складність перекладу подібних текстів з дотриманням усіх стилістичних, мовних, культурних, естетичних та історичних особливостей тексту. Втрата більшості нюансів оригінального тексту при перекладі є неминучою. Без відповідних коментарів численних тлумачень і пояснень навіть найкращі з художньої точки зору переклади є неповними, а більш розлогим та детальним перекладам, що наближаються до оригінального тексту за змістом, відчутно бракує таких елементів, як ритм, милозвучність та деяка поетичність авторства Лу Юя. Навіть переклад самої назви твору виявився непростим завданням для англomовних перекладачів – існує декілька варіантів, від простої транслітерації на пін'їні “Cha jing” або “Cha ching” за системою Вейда-Джайлза до більш поширених “The Classic of Tea”, “Tea Classic”. Крім того, існує кілька альтернативних варіантів: “The Book of Tea”, “The Tea Sutra” [Чжан Лічжоу 2017, 31]. Очевидно, що ієрогліф 经 у назві цього твору відсилає перекладачів до аналогій з назвами “Ши цзін”¹⁶

诗经”, “Дао де цзін” “道德经” тощо. Переклад 经 як “сутра” також має певну логіку в цьому випадку, зважаючи на те, що Лу Юй виріс та був вихований у буддійському монастирі Лунгай [Ся Тао 2008, 29]. Разом з тим 经 у значенні “книга, трактат” закріпився в китайській мові значно раніше за поширення буддизму в Китаї.

Типовою проблемою перекладу є передача пасажів про п’ять елементів та вісім триграм у четвертому та п’ятому розділах “Чайного канону”, що потребують розгорнутих пояснень щодо традиційної китайської космогонії та філософсько-релігійних вчень. Деякі з китайських фахівців наголошують на необхідності не тільки приміток та коментарів з поясненнями до окремих слів та уривків, а й обов’язкових ілюстрацій, що можуть дати читачам правильне розуміння оригінального тексту [У Дунлян 2017, 23]. З другого боку, менш очевидним, але необхідним є уточнення при перекладі фрази “若邢瓷类银, 越瓷类玉”: “Якщо порцеляна Сін подібна до [дорогоцінного] срібла, тоді порцеляна Юе подібна до [безцінного] нефриту”. У добу Тан нефрит цінувався вище за срібло [Го Цзін 2008, 113], тому уточнення вказує на те, що порцеляна Юе є кращою за порцеляну Сін, що не є очевидним для читача без відповідних знань. Водночас перевантаженість тексту великою кількістю пояснень та посилань допустима скоріше в академічних виданнях перекладу, оскільки повноцінні тлумачення (оригінальні авторські, коментаторські та перекладацькі) разом складають більший за обсягом текст, ніж оригінальний твір Лу Юя, та спрощують його художню цінність, приховуючи емоційний та ліричний підтекст.

Нижче наведено частину авторського перекладу з веньяню оригінального тексту “Чайного канону” за виданням з примітками Чжан Фанци [Лу Юй, Чжан Фанци 1981], а саме першу частину “Походження” з коментарями до перекладу.

«1. Походження

Чай – це чудове дерево, що росте на Півдні¹. Висотою один-два чи², іноді може вирости аж до кількох десятків чи. В ущелинах Башань³ ростуть дерева такої товщини, що обхопити їхній стовбур можна лише вдвох⁴ і листя з них збирають, лише спиливши гілки. Саме дерево схоже на рослину гуалу⁵, листя подібне до гарденії, квіти схожі на квіти шипшини, але білого кольору, плоди схожі на плоди пальми⁶, плодоніжки⁷ схожі на бузок, а корені такі, як

¹ Виходячи з подальших описів, Лу Юй мав дуже добрі знання з географії тогочасного Китаю, досить чітко вказуючи його кордони.

² Чи – міра довжини, дорівнює приблизно 1/3 метра.

³ Башань – територія дельти Янцзи від повіту Фенцзе у провінції Сичуань до повіту Ічан у провінції Хубей.

⁴ Вважається, що таке дерево мало бути щонайменше 800-річного віку. Крім того, ця фраза є свідченням того, що деревоподібний чай у Китаї культивувався вже в період династій Цінь та Хань.

⁵ За описами з інших джерел та з приміток самого Лу Юя, окрім гуалу 瓜芦, згадується також гаолу 皋芦 як схожа рослина, “що росте в Гуанчжоу”. Фактично це споріднені рослини, тому в деяких джерелах ці дві назви також використовувалися на позначення чайного дерева.

⁶ Мається на увазі насіння пальми-бінлюй 栟榈, а не самі плоди.

⁷ Герогліф 蒂, котрий вжито в оригінальному тексті, має багато різних варіантів перекладу не тільки на європейські мови, а й веньяню на сучасну китайську мову.

у волоського горіха. У словниках ієрогліф 茶 “чай” міститься в категорії “трава”, або в категорії “дерево”, або в обох категоріях⁸. У нього п’ять назв⁹: 茶 ча, 檟 цзя, 護 ше, 茗 мін¹⁰, 莽 чуань¹¹. Найкращим ґрунтом для чаю є рихла, кам’яниста земля, посереднім ґрунтом – земля з гравієм, дрібним камінням, найгіршим ґрунтом – жовтозем. Зазвичай пересаджування ростків чайного дерев є неправильним, тоді чайні дерева слабкі і мають мало листя. Чайні дерева висаджують як гарбуз, тоді на третій рік можна збирати врожай. Найкращий чай з диких дерев, із садових – гірший¹². Найкращий чай росте на сонячному схилі пагорба / гори в тіні дерев та має коричневі пагони листя, зелене листя дещо гірше. Дерев з довгими і тонкими пагонами, схожі на бамбук, – кращі, з рідкими та слабкими пагонами – гірші. Закручене листя краще за пласке. Не варто збирати чай у тінистих горах та долинах. Через те що він застигає¹³, він може спричинити здуття живота в того, хто п’є.

Що ж до використання чаю, то він є “холодним” за своєю сутністю, тому його найкраще вживати як напій для зниження жару¹⁴. Якщо людина благородної та стриманої поведінки¹⁵ страждає на лихоманку, спрагу, задуху, головний біль, подразнення очей, слабкість у кінцівках, скутість у суглобах – достатньо зробити чотири-п’ять ковтків чаю, його дія не гірша, ніж жирних вершків чи солодкої медвяної роси. Але якщо листя було зібране в неправильний час, чи оброблене не досить дбайливо, чи має домішки диких трав і зів’ялого листя, то пиття такого напою може спричинити хворобу.

Серед них – стебло, листя, пагони тощо. Проте порівняння з бузком вказує на те, що, скоріше за все, йдеться про плодоніжку. Хоча при цьому слід мати на увазі, що в Китаї існує близько тридцяти різних видів бузку, з котрим Лу Юй міг порівнювати чай, тому однозначного трактування в цьому випадку немає.

⁸ Маються на увазі різні варіанти написання ієрогліфа, що зафіксовані у словниках того періоду “Ер’я”, “Фан’янь” тощо.

⁹ Крім наведених у тексті ієрогліфів, у часи Лу Юя використовувався ще принаймні з десяток інших слів та ієрогліфів на позначення чаю, проте автор, скоріше за все, відкинув менш вживані та місцеві варіанти.

¹⁰ Ієрогліф 茗 від початку вживався на позначення молодого, раннього чайного листя та помилково вважався європейськими дослідниками запозиченням з тайської мови. Проте ця назва з’явилася в Китаї принаймні на сім століть раніше, ніж у Таїланді. Крім того, цей ієрогліф помилково був розтлумачений китайським вченим Західної Цзінь Го Пу як “пізній чай”, що, врешті, призвело до хибного визначення 茗 як грубого, неякісного чаю [Оуян Сюнь 2017].

¹¹ Цей ієрогліф був однією з найбільш поширеніших назв чаю за часів династії Тан. Від початку він вживався для позначення старого чи пізнього чайного листя, на противагу молодому чайному листю під назвою 茗. Вперше цей ієрогліф зустрічається у “Фань Цзянь бянь” Сима Сянжу та надалі часто фігурує в різних творах. Із часом втрачає значення “пізнього”, використовується як синонім до 茶.

¹² Дикий чай вважався кращим через відсутність єдиних норм та настанов у культивуванні чайних дерев у садах, що приводило до суттєвої різниці в його якості. Саме це відображено далі в тексті, де подається детальний опис найкращих умов проростання чайних дерев та найбільш якісного чайного листя.

¹³ Згідно з принципами традиційної китайської медицини їжа та напої поділялися на “гарячі” та “холодні” з відповідними якостями та дією на людський організм.

¹⁴ Див. примітку 10.

¹⁵ Цей уривок є предметом полеміки китайських дослідників щодо його інтерпретації, але найбільш прийнятним, на думку перекладача, є нейтральний варіант, наведений тут.

Чай такий само, як женьшень, – його якості сильно відрізняються залежно від місцини, де він росте. Аж настільки, що може бути шкідливим. Найкращий женьшень вирощують у Шандані¹⁶, середньої якості – у Пекче та Сілла, гірший – у Корьо¹⁷. Найгірший женьшень росте у Цзечжоу¹⁸, Ічжоу¹⁹, Ючжоу²⁰ та Таньчжоу²¹ і не має лікувальних якостей, що вже казати про женьшень з інших місцин. Якщо ж випадково сплутати його із дзвінкою²², яка дуже подібна до женьшеню, це може лише погіршити хворобу. Якщо добре знати всі особливості женьшеню, тоді буде зрозуміло й про чай».

ЛІТЕРАТУРА

Lu Yu. *The Classic of Tea*. (Intro & Translation By Francis Ross Carpenter). Boston, MA: Little, Brown & Co. 1974.

Чень Чуань. 陈椽。《茶叶通史》，北京：农业出版社，1984.

Дін Ішоу. 丁以寿。《中华茶艺》。合肥：安徽教育出版社，2008.

Дун Шутін. 董书婷。《茶经》中的禅宗思想以及翻译补偿研究。大连理工大学，外国语言学及应用语言学，2013, 04.

Ду Хуаньмей. 都焕梅。《茶经》英译和茶文化传播分析。福建茶叶，2016, 10.

Го Цзін. 郭婧。《茶经》的美学意蕴及英译解读。福建茶叶，2016, 7.

Лу Юй, Чжан Фанци. 陆羽, 张芳赐。《茶经》浅释。云南人民出版社，1981.

Оуян Сюнь. 欧阳勛。传播世界的陆羽《茶经》。农业考古，2017, 5.

Оуян Сюнь. 欧阳勛。论《茶经·一之源》。农业考古，2016, 3.

У Дунлян. 吴栋梁。茶文化典籍翻译的技巧分析。福建茶叶，2017, 12.

Ся Тао. 夏涛。《中华茶史》。合肥：安徽教育出版社，2008.

Чжан Лічжоу. 张莉洲。《茶经》英译策略及茶文化传播。福建茶叶，2017, 12.

Чжан Ці. 张琦。茶文化海外传播中的《茶经》翻译研究——以接受理论为视角。福建茶叶，2017, 03.

REFERENCES

Lu Yu (1974), *The Classic of Tea*, (Intro & Translation By Francis Ross Carpenter), Boston, MA: Little, Brown & Co.

Chen Chuan (1984), *Chaye tongshi*, Beijing: Nongye chubanshe. (In Chinese).

Ding Yishou (2008), *Zhonghua chayi*, Hefei: Anhui jiaoyu chubanshe. (In Chinese).

Dong Shuting (2013), “Cha Jing”zhongde chanzong sixiang yiji fanyi buchang yanjiu // *Waiguo yuyanxue ji yingyong yuyanxue*, Dalian: Dalian ligong daxue, 2013, 04. (In Chinese).

Du Huanmei (2016), “Cha Jing”yingyi he cha wenhua chuanbo fenxi // *Fujian chaye*, 2016, 10. (In Chinese).

Guo Jing (2016), “Cha Jing”de meixue yiyun ji yingyi jiedu // *Fujian chaye*, 2016, 7. (In Chinese).

¹⁶ Місто на території нинішньої провінції Шаньсі.

¹⁷ Пекче, Сілла, Корьо – назви стародавніх держав на території Кореї.

¹⁸ Повіт сучасної провінції Шаньсі.

¹⁹ Територія сучасної провінції Хебей.

²⁰ Стародавня провінція на півночі сучасної території Хебей.

²¹ Територія сучасної провінції Ляонін.

²² Аденофора.

Lu Yu, Zhang Fangci (1981), “*Cha Jing*” *qianshi*, Yunnan renmin chubanshe. (In Chinese).

Ouyang Xun (2017), Chuanbo shijie de Lu Yu “*Cha Jing*” // *Nongye kaogu*, 2017, 5. (In Chinese).

Ouyang Xun (2016), Lun “*Cha Jing*. Yi zhi yuan” // *Nongye kaogu*, 2016, 3. (In Chinese).

Wu Dongliang (2008), Cha wenhua dianji fanyi de jiqiao fenxi // *Fujian chaye*, 2017, 12. (In Chinese).

Xia Tao (2008), *Zhonghua cha shi*, Hefei: Anhui jiaoyu chubanshe. (In Chinese).

Zhang Lizhou (2017), “*Cha Jing*”yingyi celue ji cha wenhua chuanbo // *Fujian chaye*, 2017, 12. (In Chinese).

Zhang Qi (2017), Cha wenhua haiwai chuanbo zhongde “*Cha Jing*”fanyi yanjiu – yijieshou lilun wei shijiao // *Fujian chaye*, 2017, 3. (In Chinese).

“ЧАЙНИЙ КАНОН” ЛУ ЮЯ ТА ІНША “ЧАЙНА ЛІТЕРАТУРА”

ПЕРІОДУ ДИНАСТІЇ ТАН:

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Є. В. Гобова

“Ча цзін”, або “Чайний канон”, – важлива складова культурної спадщини Танського Китаю. Він є не тільки пам’яткою чайної традиції, що з часом поширилася на сусідні країни, а й цінним художнім твором, що заклав початок написанню цілої низки “чайних книг” та “чайної літератури”. При цьому для західного читача цей текст досі залишається не повністю доступним. Причиною цього є не брак перекладів європейськими мовами та не їхня якість, а складність оригінального тексту для інтерпретації та сприйняття культурного та історичного підтексту.

Ключові слова: “Чайний канон”, Лу Юй, веньянь, переклад

“ЧАЙНИЙ КАНОН” ЛУ ЮЯ И ДРУГАЯ “ЧАЙНАЯ ЛИТЕРАТУРА”

ПЕРИОДА ДИНАСТИИ ТАН:

ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА И ИНТЕРПРЕТАЦИИ

Е. В. Гобова

“Ча цзин”, или “Чайный канон”, является важной составляющей культурного наследия Танского Китая. Это не только памятка чайной традиции, которая распространилась в соседних странах, но и ценное художественное сочинение, которое дало начало созданию целого ряда “чайных книг” и “чайной литературы”. При этом для западного читателя этот текст до сих пор остается не в полной мере доступным. Причиной этому является не недостаток переводов на европейские языки и не их качество, а сложность интерпретации оригинального текста, восприятия его культурного и исторического подтекста.

Ключевые слова: “Чайный канон”, Лу Юй, вэньянь, перевод

Стаття надійшла до редакції 31.08.2017